

Arkadiusz Durda¹
KUL, Lublin

POJĘCIE TRADYCJI W *DEI VERBUM*. UWAGI EPISTEMOLOGICZNO-METODOLOGICZNE

Tradycja jest ciągiem powtarzanych czynności przekazu, a także zespołem treści, które są opisem doświadczeń. Jest także kategorią wyjaśniającą sposób istnienia religii, oraz wspólnoty Kościoła, a także daje rozumienie istoty zaangażowania w relację osobową z Bogiem jaką przeżywać może człowiek, zatem nie może pozostać na peryferiach zainteresowania teologów.

TEOLOGIA JAKO SYSTEM

Współczesna dyskusja fundacjonizmu z koherentyzmem, tocząca się na terenie filozofii, dotyczy nie tylko rozumienia nauk przyrodniczych, czy nauk humanistycznych, lecz także teologii. Spór ten dotyczy rozmienia wiedzy i zależności pomiędzy twierdzeniami danej dyscypliny. W koherentyzmie twierdzenia stanowią sieć, niekiedy używa się metafory pajęczyny. Twierdzenia są połączone ze sobą w skupiska, w których są najbardziej spójne, lecz pomiędzy tymi wyspami twierdzeń mogą występować duże rozbieżności. Natomiast w modelu fundacjonistycznym przekonania są połączone na zasadzie inferencji. Twierdzenia bazowe warunkują zawartość treściową twierdzeń wtórnych, wynikających z bazowych. Wydaje się, że model fundacjonistyczny wiedzy bardziej odpowiada systemowi teologii. Taki punkt wyjścia w rozumieniu teologii pozwala podejmować oprócz analiz przedmiotowych, także metaprzekształtów², które zostaną podjęte w poniższych badaniach. Dla właściwego ujmowania teologii jako systemu konieczne jest wskazanie aksjomatów oraz reguł pozwalających na dochodzenie do nowych twierdzeń. Pośród zdań początkowych systemu są twierdzenia doty-

¹ Doktorant dogmatyki KUL, e-mail: arkadiuszdurda@gmail.com.

² Bocheński wskazuje na możliwość analiz logicznych w teologii, przy czym narzędziem do właściwego ujęcia teologii byłaby jego zdaniem logika. Przy szerokim rozumieniu logiki, także epistemologia i metodologia mogą być użyte jako narzędzia metaprzekształtów badań. Por. J. Bocheński, *O metodzie teologii w świetle logiki współczesnej*, *Collectanea Theologica* 21,2-3 (1949), s. 171.

czące: wiary, łaski, objawienia, nieomyślności, tradycji. Pomiedzy nimi dochodzi do zązębiania się kwestii szczególowych, wobec tego trudno niekiedy w badaniu jednej kategorii pomijać inne. Poniższa próba dotyczyć będzie pojęcia tradycji. Wybrane ono zostało z jednej strony jako determinujące teologię katolicką, a z drugiej jako najbardziej odróżniające ją od innych teologii religii.

1. ZNACZENIE POJĘCIA TRADYCJI W TEOLOGII KATOLICKIEJ

Przed trzydziestoma laty W. Hryniewicz³ wskazywał aktualność problematyki tradycji w teologii, a szczególnie jej znaczenia jako zasady hermeneutycznej. Wyrazem tego, jego zdaniem, były prace ówczesnych teologów katolickich⁴, a w największym stopniu soborowa Konstytucja o Objawieniu Bożym *Dei Verbum*⁵ poruszająca tę problematykę. Czy jednak obecnie problematyka ta powinna być ważna dla teologii oraz religii (katolicyzmu)? Tradycja jest ciągiem powtarzanych czynności przekazu, a także zespołem treści, które są opisem⁶ doświadczeń⁷. Jest także kategorią wyjaśniającą sposób istnienia religii oraz wspólnoty Kościoła, a także daje rozumienie istoty zaangażowania w relację osobową z Bogiem, jaką przeżywać może człowiek, zatem nie może pozostać na peryferiach zainteresowania teologów. W związku z krytyką rozumienia tradycji w Kościele katolickim, jaką rozpoczęto w Oświeceni, konieczne jest wyjaśnienie jej znacze-

³ W. Hryniewicz, *Rola Tradycji w interpretacji teologicznej*, Lublin 1976. Praca ta zawiera bibliografię dotyczącą istoty tradycji i jej funkcjonowania, oraz rozumienia tradycji jako zasady interpretacyjnej. Jest dodatkowo przykładem analiz metaprzmiotowych.

⁴ Szczególnie: S. Nagy, *Tradycja w teologii katolickiej*, w: *Dogmatyka katolicka. Tom wstępny*, red. W. Granat, Lublin 1965, s. 131-145. W. Gnutek, *Drugi Sobór Watykański o Tradycji świętej*, w: *Idee przewodnie soborowej konstytucji o Bożym objawieniu*, red. S. Grzybek, Kraków 1968, s. 45-65. J. Szymusiak, *Tradycja, Pismo Święte, Magisterium Kościoła*, Ateneum Kapłańskie 72 (1969), s. 371-387. E. Kopeć, *Stosunek Tradycji do Pisma świętego w nauce Soboru Watykańskiego II*, *Roczniki Teologiczno-Kanoniczne* 16,2 (1969), s. 5-19. W. Hryniewicz, *Tradycja jako principium jedności nauczania teologicznego*, *Roczniki Teologiczno-Kanoniczne* 19,2 (1972), s. 223-244.

⁵ *Konstytucja dogmatyczna o Objawieniu Bożym „Dei Verbum”*, w: Sobór Watykański II, *Konstytucje – dekryty – deklaracje. Tekst polski*, Poznań 2002. Na oznaczenie tego dokumentu używany będzie skrót KO.

⁶ Być może lepszym terminem jest „zapis”, oznaczający przekaz osoby doświadczającej czy uczestniczącej w danym zdarzeniu.

⁷ Jest to zgodne z rozumieniem, które przyjmuje się nie tylko w teologii, ale i w filozofii czy w naukach o języku polskim. Z. Kijas, *Tradycja*, w: *Leksykon Teologii Fundamentalnej*, red. M. Rusecki, Lublin – Kraków 2002, s. 1259. Z. Kupisiński, *Tradycja w religiach*, w: *Leksykon Teologii Fundamentalnej*, op. cit., s. 1270. J. Herbut, *Tradycja*, w: *Leksykon Filozofii Klasycznej*, red. tenże, Lublin 1997, s. 519. *Słownik wyrazów obcych*, red. E. Sobol, Warszawa 1999, s. 1119. *Słownik wyrazów obcych PWN*, red. L. Wiśniewska, Warszawa 2004, s. 947.

nia⁸. Warto podkreślić również, że tradycja jest rozumiana także jako kategoria z zakresu metodologii historii, która określa ciągłość istnienia społeczności. To z kolei uzasadnia jej znaczenie dla teologii katolickiej i wskazuje konieczność ciągłego wyjaśniania jej rozumienia w dyscyplinie zorientowanej historycznie. Tak pobieżne określenie zjawiska jakim jest tradycja nie wystarcza by wskazać funkcje jakie spełnia w teologii. Celem niniejszej pracy jest wskazanie meta-przedmiotowej roli pojęcia tradycji w teologii katolickiej. Pierwszym krokiem pozwalającym na osiągnięcie wyznaczonego celu będzie podanie syntetycznego opisu rozumienia pojęcia tradycji zaprezentowanego w *Dei Verbum* przez ojców soborowych. Kolejnym etapem będzie wskazanie założeń metafizycznych umożliwiających przyjęcie takiej definicji, a następnie też o charakterze epistemologicznym i metodologicznym specyfikujących proces badawczy w teologii oraz wskazujących zakres jego możliwości. Podsumowaniem będzie analiza możliwości wzbogacenia systemu teologii o kategorie metaprzekmiotowe, uwzględniająca kluczową rolę tradycji.

Wskazany cel może wydawać się co najmniej problematyczny, ponieważ w odróżnieniu od dotychczasowych badań⁹, wyznaczone etapy analiz wydają się być jedynie zewnętrznym podejściem do złożonego fenomenu tradycji. Nie będzie to jednak wyłącznie analiza pojęć, czy ekstrakcja samych twierdzeń dotyczących tego zjawiska. Postawione zadanie jest próbą, być może trudną do zrealizowania, by w badania teologiczne wprowadzić element analiz metaprzekmiotowych, które są konieczne, jeśli teologowie mają prowadzić rzeczową dyskusję z przedstawicielami współczesnej kultury¹⁰, oraz chcą być „świadomi tego co robią i jak robią”¹¹. Wydaje się bowiem, że podstawą dyskusji z nieteistycznymi stanowiskami, bądź obecnymi w kulturze różnymi formami teizmu, może być fundament teoretyczny teologii – którym są założenia epistemiczne, wskazujące jak możliwe jest poznanie w teologii oraz założenia metodologiczne, wskazujące

⁸ H. Gadamer, *Prawda i metoda. Zarys hermeneutyki filozoficznej*, Kraków 1993, s. 265-272. E. Coreth, H. Schondorf, *Filozofia XVII i XVIII wieku*, Kęty 2006, s. 149. J. Bocheński, *Autoprezentacja*, w: tenże, *Logika i filozofia. Wybór pism*, Warszawa 1993, s. XXI.

⁹ Między innymi: W. Gnutek, *Drugi Sobór Watykański o Tradycji świętej*, op. cit., S. Nagy, *Tradycja w teologii katolickiej*, op. cit., *Tradycja w Kościele. Materiały z sympozjum zorganizowanego przez Papieską Akademię Teologiczną, Polskie Towarzystwo Teologiczne, Instytut Teologiczny Księży Misjonarzy w Krakowie*, red. Kraków 1994. Szczegółową bibliografię zawiera publikacja P. Borto, *Tradycja a Objawienie w Teologii Yves'a Congara i Henri de Lubaca*, Kielce 2007, s. 248-259.

¹⁰ Postawione zadanie nie podważa dotychczasowych działań teologów, jakoby nie miały one nic wspólnego z uwzględnieniem problematyki epistemologicznej i metodologicznej. Autorowi zależy na wskazaniu konieczności ciągłego poszukiwania coraz bardziej aktualnego modelu analiz uwzględniających kategorie jakimi posługuje się współczesna filozofia i kultura.

¹¹ B. Lonergan, *Method in Catholic Theology*, w: tenże, *Philosophical and Theological Papers. Collected Works of Bernard Lonergan*, Toronto 1996, s. 29.

w jaki sposób mają przebiegać badania wyjaśniające, podejmowane przez teologów¹². Kierując się tym zamiarem, twierdzenia wywiedzione z definicji soborowej posłużą, wskazaniu strategii badań teologicznych, nakierowanych na problemy o charakterze metaprzmiotowym. Naszym zdaniem zagadnienia z zakresu epistemologii i metodologii teologii powinny być podstawą badań teologicznych. Nie oznacza to bynajmniej marginalizacji w teologii wagi twierdzeń szczegółowych o charakterze metafizycznym¹³, lecz uznawanie podstawowego znaczenia tez epistemologicznych i metodologicznych w każdym rzetelnym badaniu teologicznym. Podejście to ma na celu modyfikację procesu wyjaśniania i racjonalizacji, zachodzącego w teologii¹⁴. W tak wyznaczonej propozycji ukierunkowania teologii nie ma mowy o zarzuceniu uprawiania metafizyki. Należy jednak podkreślić, iż z drugiej strony nie chodzi o „chrystianizację” różnych metafizyk¹⁵, lecz o użycie aparatury metodologicznej pochodzącej z metafizyki, nauki o rzeczach pierwszych, co pozwoli na wskazanie tez o charakterze metafizycznym (esencjalnym), jakie można zbudować w oparciu o Objawienie¹⁶.

Podstawą każdej wypowiedzi teologicznej, również i soborowego ujęcia tradycji, są twierdzenia metafizyczne¹⁷, które wchodzą niekiedy w zbiór tak zwanych ukrytych założeń¹⁸. Tezy te mogą stać się fundamentem analiz epistemologicznych i metodologicznych¹⁹. Dlaczego jednak nie można podjąć analiz metafizycz-

¹² Z jednej strony są to jedynie działania wspierające realizację funkcji kerygmatycznej Kościoła, w której odwołuje się nie tylko do rozumu, ale do całego zbioru aktywności człowieka. Z drugiej strony tak prowadzona dyskusja obejmowałaby dwóch ważnych aspektów teologii i pojęcia tradycji, dotyczących możliwości i przebiegu badań teologicznych.

¹³ Każde twierdzenie teologiczne i religijne (dogmat) ma charakter metafizyczny, ponieważ opisuje istnienie i sposób istnienia czegoś. Aspekt metafizyczny jest pierwotny. Z twierdzeń tych można wyprowadzić również twierdzenia epistemologiczne i metodologiczne.

¹⁴ Takie cele teologii wskazuje Kamiński: *Nauka i metoda. Pojęcie nauki i klasyfikacja nauk*, Lublin 1998, s. 315,317.

¹⁵ Takie działania podjął święty Tomasz z Akwinu, dokonując recepcji Arystotelesa.

¹⁶ Teologia może skorzystać z filozoficznego podejścia o charakterze esencjalizującym, tak aby opisy jakie na jej terenie funkcjonują zamknąć w pojęcia. Takie podejście powinno również zmierzać do wykluczenia możliwości powrotu do „teologii wiecznych prawd”, przed czym ostrzegają między innymi Lonergan i Tischner. B. Lonergan, *Filozofia i teologia*, Znak 9 (1973), s. 1159; J. Tischner, *Schylek chrześcijaństwa tomistycznego*, w: tenże, *Myślenie według wartości*, Kraków 1993, s. 229-231.

¹⁷ J. Ratzinger, *Prawda w teologii*, Kraków 2001, s. 25.

¹⁸ „Ukryte założenia” to termin, który nie wskazuje na intencję autora (wprowadzenia w błąd lub zatajenia czegoś) danej koncepcji, lecz oznacza przekonania uznane za oczywiste i niekonieczne do wyraźnego wyeksponowania w danym wyjaśnianiu.

¹⁹ Podobnie twierdzi Rusecki, który wskazuje konieczność podejmowania analiz z zakresu metodologii i epistemologii teologii. Badania te powinny opierać się nie tylko o analizę samej teologii, ale także o wyniki epistemologii i ogólnej metodologii nauk. M. Rusecki, *Wprowadzenie*, *Studia Nauk Teologicznych PAN* 2 (2007), s. 5-8.

nych jako zwieńczenia badań z zakresu epistemologii i metodologii? Jeśli za punkt wyjścia przyjmie się podmiot i jego strukturę, to nie wyjdzie się poza niego, a wszelkie tezy o świecie zewnętrznym, a takimi są przecież twierdzenia metafizyczne, będą niemożliwe do ustalenia²⁰. Decyzja o uznaniu pierwszeństwa twierdzeń metafizycznych przed epistemologicznymi i metodologicznymi, w przeciwieństwie do postępowania jakie sugeruje współcześnie wiele typów filozofii, wiąże się punktem wyjścia w teologii. Fundamentalnym założeniem warunkującym teologię jest wiara badacza, który dzięki niej analizuje dziedzinę (świata w relacji do Boga) stematyzowaną oraz wstępnie uzasadnioną²¹. Wiara pozwala na ujęcie rzeczywistości Boga jako istniejącej, co wyraża się w twierdzeniach metafizycznych. Tak wybrana kolejność przyjmowania twierdzeń, warunkowana wiarą podmiotu, jest czym innym niż kolejność uzasadniania, jaką posłużył się między innymi Descartes²² oraz jaką niekiedy posługują się filozofowie, przyjmujący sceptycyzm metodologiczny. Stąd także konieczność wykazania, że nałożenie na teologię rygoru analiz metaprzekmiotowych nie jest sprzeczne ze specyfiką teologii katolickiej.

2. SOBOROWA DEFINICJA TRADYCJI

Przyjęcie w poniższych analizach soborowej konstytucji za autorytatywny punkt wyjścia, można by łatwo uzasadnić hierarchią ważności dokumentów ogłaszanych przez episkopat, jakie się im nadaje w Kościele rzymskokatolickim. Nie chodzi jednak o to, aby okazać ortodoksyjność myślenia, ale o podparcie się wspólnymi przekonaniem, co do podstaw katolicyzmu, jakie wyraża *Dei Verbum*, a które są żywione przez przedstawicieli Kościoła (ojców soborowych) uznawanych w Kościele za posiadających mandat nauczycielski z tytułu sakramentu kapłaństwa i asystencji Ducha Świętego, czuwającego nad zgromadzeniem soborowym.

Na podstawie drugiego rozdziału *Dei Verbum* można zrekonstruować soborową koncepcję tradycji. W tekście definicji, utworzonej na potrzeby niniejszej pracy, termin „tradycja” jest używany zgodnie z soborowym uzusem, z predykatem

²⁰ *Realizm tomistyczny*, red. E. Gilson, Warszawa 1968, s. 15-22.

²¹ Wiara w religii i prowadzeniu badań teologicznych jest warunkiem koniecznym właściwego rozumienia rzeczywistości, w której się funkcjonuje lub którą się bada. Dzięki wierze możliwe jest pełne rozumienie od wewnątrz, przez doświadczanie tego co się opisuje K. Adam, *Natura katolicyzmu*, Warszawa 1999, s. 13-14.

²² W przypadku uzasadniania można byłoby się posłużyć metodą Descartes’a, jaką zawarł w *Rozprawie o metodzie i Medytacje o zasadach filozofii*. Jednak podobnie jak w przypadku Descartes’a mogłoby to być autorytatywnym i łatwo podważalnym rozwiązaniem. R. Descartes, *Rozprawa o metodzie, Rozmyślenia nad zasadami filozofii i inne pisma*, Warszawa 2008.

„święta” (*traditio sacra*). Poniższa propozycja definicji zawiera również odniesienia do punktów, z których pochodzą użyte sformułowania.

Tradycja to zespół treści, które zostały Objawione przez Boga (KO 7), przekazane przez Chrystusa Pana, które z kolei przez ustny przekaz, przykłady oraz zorganizowane nauczanie zostały przekazane przez Apostołów (KO 7), pod opieką Ducha Świętego (KO 8), oraz biskupów (KO 7), następnym pokoleniom członków Kościoła, celem przyprowadzenia ludzi do zbawienia (KO 10). Tradycja wraz z Pismem świętym jest najwyższą regułą wiary (KO 10), która przenika i łączy się z Pismami świętymi (KO 9). Pozwala uzyskać pewność co do spraw objawionych (KO 9). Tradycja jest również przedmiotem interpretacji, którą w sposób autorytatywny podejmuje Urząd Nauczycielski Kościoła (KO 10).

3. ANALIZA DEFINICJI TRADYCJI

Na powyższą definicję niezbędne jest nałożenie terminologii pozwalającej stematyzować kwestie w niej uwzględnione. W sposób jasny i precyzyjny wyodrębnienia elementów znaczeniowych pojęcia tradycji dokonuje W. Beinert²³. Wyróżnia trzy grupy znaczeniowe: tradycja jako proces, formy przekazywania tradycji oraz etapy (fazy) jej przekazu. W ujmowaniu tradycji jako procesu można wyodrębnić aspekt procesu przekazywania (*traditio activa, transmissio*), przekazywane treści (*traditio passiva, obiectiva; traditum, depositum*) oraz przekazujący podmiot (*traditio subiectiva, tradens*). Beinert podkreśla, że są dwie formy przekazu tradycji: przekazywanie rzeczywiste (czynnościowe) dokonujące się przez sposób życia, kult, instytucje, przykład (*traditio realis*), oraz tradycja słowna (werbalna) dokonująca się przez kazanie, katechezę, pisma, naukę (*traditio verbalis, oralis*). To jest drugi aspekt znaczeniowy omawianego pojęcia. Trzecim aspektem jest formowanie się tradycji, realizujące się w kolejnych trzech fazach. Pierwsza to przekaz pochodzący od Jezusa Chrystusa (*traditio divina*). Kolejnym etapem jest przekazanie Ewangelii przez Apostołów, względnie osoby z czasów apostoelskich (*traditio apostolica*). Etapem o najdłuższym czasie trwania jest przekaz wspólnoty Kościoła z czasów poapostoelskich (*traditio humana seu ecclesiastica {traditiones}*)²⁴.

Przyjęta za Beinertem siatka znaczeniowa jest podstawą dalszych analiz, zmierzających do wskazania założeń pojęcia tradycji oraz epistemologiczno-metodologicznej interpretacji tej kategorii. By osiągnąć ten cel na początku wyróżnione

²³ Uwzględniono jedynie W. Beinerta, ponieważ ramy powyższych analiz są ograniczone, a także ze względu na uznanie jego ujęcia za najbardziej wielostronne. Oprócz schematu Beinerta klasycznym opracowaniem jest praca Y. Congara *La Tradition et les traditions*, t. 1-2, Paryż 1960.

²⁴ W. Beinert, *Teologiczna teoria poznania, Podręcznik Teologii Dogmatycznej*, t. 1, Kraków 1998, s. 200-201.

zostaną tezy metafizyczne²⁵, stanowiące ukryte założenia²⁶ zaprezentowanej wcześniej definicji.

Pośród wyrazów użytych w definicji znajduje się związek frazeologiczny „zespół treści”, który chociaż nie został wprost użyty w dokumencie soborowym, jednak wydaje się najwłaściwszym do określenia rozumienia Objawienia. Zgodnie ze znaczeniem wyrażenia odnosi ono do koncepcji Objawienia jako zespołu prawd (odwzorowań słów i czynów)²⁷. Nie jest to jednak ujęcie statyczne, odcinające się od świata człowieka istniejącego w czasie. Ma ono wprawdzie znaczenie transcendentne w stosunku do człowieka, przez co pierwszorzędnie określa niezmiennosc Objawienia w historii, lecz ma odnosić się także do wymiaru relacyjnego Objawienia, podkreślanego w personalistycznych koncepcjach Objawienia.

3.1. TEZY METAFIZYCZNE

Wskazany w punkcie (1.) schemat badań wykazuje konieczność obierania w teologii metafizycznego punktu wyjścia. W odniesieniu do „tradycji” wymaga to określenia co jest istniejące, według Ojców soborowych. Dzięki definicji możliwe jest wskazanie twierdzeń o charakterze metafizycznym. Tezy te dotyczą trzech dziedzin istnienia: Boga, człowieka i Kościoła. Poniżej dokonane zostanie jedynie wskazanie ich, bez przeprowadzenia uzasadniania ich prawdziwości. Na pierwszą grupę tez składają się następujące twierdzenia:

I. 1)

a) Istnienie świata i człowieka jest skutkiem działania istniejącego osobowego Boga,

b) Bóg zawiązuje relacje osobowe z ludźmi, jako indywidualami i indywidualów w społecznościach, w celu ich zbawienia,

c) Bóg przełamuje barierę komunikacyjną, istniejącą po stronie człowieka, przez kenozę Jezusa Chrystusa,

²⁵ Ekstrakcja tez metafizycznych wydawać się może próbą transformacji badań teologicznych w badania filozoficzne. Nie jest to jednak próba wtłoczenie teologii w niekiedy czysto racjonalistyczny dryl filozofii, ale o zaaplikowanie znaczeń wypracowanych w filozofii do określania rzeczywistości badanych przez teologię, lecz niekiedy nieprecyzyjnie w niej określanych. Określenie „metafizyczne” odnosi do charakteru twierdzeń przytaczanych, które są podstawą wyjaśniania istnienia w świecie i form tego istnienia, czym przecież zajmuje się także teologia, tyle że korzysta z ponadracjonalnego (supranaturalnego) źródła jakim jest Objawienie.

²⁶ Przez ukryte założenia rozumie się tu przekonania najbardziej podstawowe, które stanowią fundament przyjmowania innych przekonań. Podstawą takiego ujęcia jest fundacjonalistyczne rozumienie teologii katolickiej, zgodnie z którym system przekonań (tez, twierdzeń) głoszonych w teologii składa się z dwóch grup: przekonań podstawowych (bazowych, aksjomatów), oraz przekonań wtórnych, które są pochodną tych pierwszych.

²⁷ M. Rusecki, *Objawienie Boże. I. Koncepcje Objawienia i ich teologicznofundamentalne implikacje*, w: *Leksykon Teologii Fundamentalnej*, red. tenże, Lublin – Kraków 2002, s. 860.

d) Boża obecność pośród ludzi ma charakter trwały przez działanie Ducha Świętego.

W powyższych tezach ujęta jest antropocentryczna koncepcja Boga. Wyjaśnieniem tego są idee zawarte w pismach natchnionych. Skoro Objawienie (zapisane w Piśmie świętym i przekazie ustnym) dotyczy relacji Boga z człowiekiem, to założenia, które są fundamentem rozumienia „tradycji”, mają charakter antropologiczny. „Tradycja” dotyczy bowiem rzeczywistości osób istniejących historycznie, a nie mając wiedzy o innych osobach, istniejących na sposób inny niż historyczny, człowiek jest poniekąd przymuszony do antropologicznego ujmowania Objawienia oraz *traditio passiva* i *traditio activa*.

Wymienione zdania dotyczące Boga i jego odniesienia do człowieka są parafrazami tez szczegółowych, jakie są przyjmowane w teologii. Ich przywołanie ma na celu wskazanie złożoności pojęcia tradycji, a szczególnie jego zależności od koncepcji Boga przyjmowanej w teologii katolickiej. Rozumienie Boga i Jego odniesienia do człowieka uzupełniają twierdzenia dotyczące człowieka:

I. 2)

a) Każdy człowiek jest zdolny odczytać Bożą obecność i Boże komunikaty,

b) Każdy człowiek jest w stanie działać nieomylnie, pod natchnieniem Boga.

O ile zdanie I.2.a. nie budzi zastrzeżeń, to I.2.b. dotyczy człowieka, który działa we wspólnocie. Doprecyzowaniem drugiego twierdzenia są wypowiedzi Soboru Watykańskiego I²⁸, dotyczące nieomylności biskupa Rzymu, oraz Soboru Watykańskiego II²⁹, dotyczące zmysłu wiary wierzących (*sensus fidei*). W kontekście tych wypowiedzi zrozumiałe staje się soborowe przekonanie o trwałości depozytu, pomimo uczestnictwa w jego przekazie wielu ludzi. To zagadnienie wymaga wskazania jakie rozumienie Kościoła pozwala przyjąć definicję tradycji podaną w punkcie 2. Można lapidarnie wskazać dwie tezy dotyczące Kościoła:

I. 3)

a) Kościół przemawiający przez papieża i biskupów w odniesieniu do wiary i moralności ma charyzmat nieomylności (KO 8),

b) Kościół jest wspólnotą teandryczną.

Wiążą się one z poprzednimi założeniami, tyle że podkreślają wspólnotowy wymiar istnienia człowieka. Ponadto wskazują, że istnienie wspólnotowe jest ściśle powiązane z działaniami Boga, który podtrzymuje w istnieniu założony przez siebie Kościół.

Pomimo tych wyjaśnień odpowiedzi wymagają dalsze pytania. Jak wymienione założenia metafizyczne umożliwiają przyjęcie soborowego pojęcia tradycji?

²⁸ Pierwsza Konstytucja dogmatyczna o Kościele Chrystusowym „*Pastor aeternus*”, w: *Dokumenty Soborów Powszechnych. Tekst łaciński i polski*, t. IV,2, Kraków 2007, nr 25-37.

²⁹ Konstytucja dogmatyczna o Kościele *Lumen gentium*, w: Sobór Watykański II, *Konstytucje – dekrety – deklaracje. Tekst polski*, Poznań 2002, nr 12.

Czy tradycja jest podstawą przyjęcia takich tez, czy też tradycja jest wtórna wobec nich, ponieważ Objawienie jest zbiorem tych i innych tez, które wtórnie wytworzyły zjawisko jakim jest tradycja, czyli forma trwania przekonań i schematów działania w czasie, podejmowana przez różne podmioty osobowe? Nie jest możliwe wskazanie co jest pierwsze: tezy czy tradycja. Przekazane w Jezusie Objawienie ujęte zostało w postaci twierdzeń, lecz miało to miejsce w kontekście tradycji judaistycznej.

3.2. TEZY EPISTEMOLOGICZNE

Wskazanie twierdzeń metafizycznych dotyczących Boga, człowieka i Kościoła umożliwia wyjaśnienie katolickiego rozumienia tradycji. Pozwala to także na przejście do kolejnego etapu analiz, w którym z zespołu założeń pojęcia tradycji wydziela się twierdzenia epistemologiczne. Z wcześniej wyprowadzonej soborowej definicji oraz uwzględnienia schematu Beinerta wynikają następujące założenia epistemologiczne³⁰:

II. 1) poznanie Boga jest możliwe w doświadczeniu religijnym, które było podstawą Objawienia publicznego,

2) twierdzenia przyjmowane w teologii są pochodną wcześniej przyjętych (*traditio passiva*), zawartych w Piśmie świętym i tradycji (*traditio verbalis*),

3) autorytatywne wyjaśnianie w Kościele dokonuje się przez Urząd Nauczycielski Kościoła,

4) Duch Święty spełnia rolę weryfikatora prawdziwości twierdzeń głoszonych w Kościele,

5) zmysł wiary wierzących spełnia rolę weryfikatora przekonań przyjmowanych w Kościele.

Założenia te zinterpretowane epistemologicznie, pozwalają wskazać uwarunkowania poznania w religii. Większe jednak znaczenie, dla prowadzonych analiz ma epistemiczny wymiar wskazanych założeń dla teologii³¹.

Twierdzenie pierwsze ma charakter podstawowy. Bez niego pozostałe nie pozwalają właściwie zrozumieć teologii katolickiej³². Na złożeniu II.1. oparte są po-

³⁰ Twierdzenia te mają podobne sformułowania jak tezy metafizyczne, jednak uwaga jest skupiona na epistemologicznym momencie znaczeniowym. Usprawiedliwieniem takiego podejścia jest możliwość interpretowania danej tezy w różnych aspektach np. metafizycznym, metodologicznym, epistemologicznym. Przykładem może być teza: Istnieje Bóg osobowy, nawiązujący relację z człowiekiem. Można ujmować aspekt istnieniowy tej tezy, zgodnie z którym podstawową informacją tego zdania jest teza o istnieniu Boga i cechach tego istnienia. Interpretacja metodologiczna skupiałaby się na wskazaniu, że istnienie Boga jest przekonaniem specyfikującym działania człowieka w ramach religii i teologii. Z kolei wyjaśnianie epistemiczne prowadziłoby do wskazania skutków poznawczych jakie niesie dla człowieka istnienie Boga, dotyczyłoby to między innymi możliwości poznania Boga, nawiązującego relację z człowiekiem.

³¹ Pierwszorzędnie odnoszą się one do religii katolicyzmu.

zostałe. Twierdzenie II.2. jest zrozumiałe w kontekście twierdzeń II.3-5, które w sposób podstawowy pozwalają wyjaśnić na jakich założeniach epistemologicznych wsparte jest przyjęcie pojęcia tradycji. O ile twierdzenia II.1. i II.2. są stosunkowo oczywistymi, na gruncie teologii katolickiej, to twierdzenia II.3-5. mają charakter złożony, a to ze względu ich wtórność względem Objawienia jakie zapisane zostało w postaci *traditio verbalis*.

Konieczne jest dopowiedzenie, że oprócz tych twierdzeń, bardziej podstawowymi są twierdzenia epistemologiczne poniżej wymienione: klasyczna definicja prawdy; zasada niesprzeczności; poznanie intelektualne jest podstawą racjonalności wiary; receptywność poznania³². Są one wprawdzie podstawą badań w filozofii, jednak nie będą tu brane pod uwagę, ponieważ są przyjmowane jako pewniki.

3.3. INTERPRETACJA METODOLOGICZNA

Oprócz interpretacji epistemologicznej twierdzeń II.1-5. można również wskazać jakie znaczenie metodologiczne one mają dla teologii. Ich metodologiczna interpretacja może przybrać następującą formułę:

III. 1) podstawą rozumienia rzeczywistości jest realnie dostępny przez Objawienie osobowy Bóg,

2) przyjmowanie twierdzeń odbywa się na podstawie zborności z dotychczasowym systemem przekonań,

3) ostateczną normą rozstrzygającą o rozumieniu twierdzeń i sposobach wyjaśniania prawd wiary, jest Urząd Nauczycielski Kościoła,

4) prawdziwość twierdzeń w religii zapewnia Duch Święty,

5) Duch Święty oddziałuje przez zmysł wiary wierzących.

Założenia te służą określeniu etapów i metod szczegółowych badań z zakresu teologii. Zgodnie z nimi punktem wyjścia badań jest określenie źródeł teologii, na co wskazuje twierdzenie III.1. Z Objawienia zapisanego w postaci tradycji skryptyrystycznej i pozaskryptyrystycznej można wyprowadzić twierdzenia szczegółowe. Autorytatywne, a zarazem nieomyłne działania podejmuje Urząd Nauczycielski Kościoła (III.3.). Z tego wynika, że rozumienie Objawienia nie odbywa się na drodze indywidualnych wglądów, lecz podlega osądowi instytucji wyznaczonej (w Objawieniu) do takich działań. Rolę pomocniczą spełnia zmysł wiary wierzących, który jest wskaźnikiem ortodoksyjności danego twierdzenia (III.5.)³⁴.

³² W artykule twierdzenia są przyjmowane jako pewniki. Nie podaje się ponadto ich dróg uzasadniania, ponieważ byłoby to wykroczeniem poza określony cel pracy.

³³ J. Seifert, *Autonomia filozofii a objawienie chrześcijańskie. Konieczne założenia filozoficzne wiary a zagadnienie pluralizmu*, Roczniki Filozoficzne 23-24,2 (1985-1986), s. 76-83.

³⁴ Kwestia zmysłu wiary wierzących chociaż opracowana, wymaga dalszych analiz, zwłaszcza w zakresie ustalenia kryteriów czynności użycia „zmysłu wiary wierzących”. Konieczne jest

4. AKTUALNOŚĆ TRANSFORMACJI TEORII TEOLOGII KATOLICKIEJ?

Zaprezentowany sposób badania może być uznany za dyskusyjny z dwóch powodów. Po pierwsze co do samej koncepcji analiz – metody badania, a po drugie ze względu na wskazane tezy metafizyczne, epistemologiczne i metodologiczne, których wybór wydawać się może dyskusyjny. Nawet jeśli drugi zarzut jest zasadny, to trudniej jest wykazać błąd w obranych krokach badawczych. Etapy te są zaczerpnięte z badań podejmowanych w filozofii, szczególnie dotyczy to analitycznego podejścia badawczego. Nie zakładają jednak żadnych twierdzeń obcych teologii. Nie mają więc wpływu na transformację wyników badania. Jednocześnie taka analiza jest wyrazem odejścia od kurczowego trzymania się konkretnego systemu filozofii, co w dużej mierze jest zgodne z Tischnera rozumieniem chrześcijańskiej teologii³⁵. Powyższa propozycja wspiera dowartościowanie różnych intuicji badawczych w teologii naukowej, przy założeniu, iż teologia ma dwa wymiary: naukowy i kerygmatyczny³⁶.

Metaprzmiotowa analiza prowadzi od sformułowania założeń o charakterze epistemologicznym i metodologicznym do zinterpretowania pojęcia tradycji jako podstawowej kategorii w teologii katolickiej. Jest ona równie podstawowa co inne kategorie pozwalające dokonać charakterystyki teologii (np. kategoria Objawienia). Pojęcie tradycji jest zespołem twierdzeń o sposobach przekazu zapisu Objawienia, istocie trwałości prawd, zabezpieczenia ich tożsamości w czasie, roli Urzędu Nauczycielskiego Kościoła. „Tradycja” w teologii jest więc zespołem

---

wskazanie jakie sytuacje są użyciem zmysłu wiary wierzących, a jakie nie. Wybrane opracowania w literaturze polskojęzycznej: S.C. Napiórkowski, *Jak uprawiać teologię*, Wrocław 1994, s. 38, 106-108. Cz.S. Bartnik, *Poznanie teologiczne*, Lublin 1998, s. 186-191. Drugie opracowanie odnosi się do rozprawy doktorskiej (msp AB KUL) J. Hojnowskiego, *Nauka o zmyśle wiary (sensus fidei) według teologów katolickich od encykliki „Pascendi” (1907) do Soboru Watykańskiego II*, w której częściowo jest zawarta realizacja powyższej sugestii.

³⁵ J. Tischner, *Schylek chrześcijaństwa tomistycznego*, w: tenże, *Myślenie według wartości*, Kraków 1993, s. 216, 237.

³⁶ W niniejszym artykule przyjęte jest założenie o istnieniu naukowego i kerygmatycznego wymiaru teologii. Podział ten dotyczy celu uprawiania teologii. Teologia naukowa zmierza do usystematyzowania, wyjaśnienia i uprawomocnienia treści religii chrześcijańskiej, a teologia kerygmatyczna zajmuje się głoszeniem ewangelii przy użyciu wyników badań teologii naukowej. Wymiar naukowy odnosi do teologii jako nauki, co w środowisku Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego podkreślał między innymi S. Kamiński (*Nauka i metoda. Pojęcie nauki i klasyfikacja nauk*, Lublin 1998, s. 315-316). Natomiast drugi wymiar, tak zwany kerygmatyczny dotyczy aplikacji wyników badań teologii naukowej w działalności Kościoła. Kamiński wyróżniał metodologiczny typ teologii katolickiej o charakterze kerygmatycznym, lecz jako jeden z wielu innych typów teologii katolickiej. S. Kamiński, *Metodologiczne typy współczesnej teologii katolickiej*, w: *W kierunku chrześcijańskiej kultury*, red. B. Bejze, Warszawa 1978, s. 80.

twierdzeń (koncepcją) o charakterze metaprzedmiotowym, co jest zauważalne w kryteriologicznym charakterze tez przywołanych w punkcie 3. pracy.

Wspomniany wyżej zarzut ufilozoficznienia teologii może być zasadny, jeśli w teologię wprowadzi się tezy niezgodne z Objawieniem, lecz jeśli wprowadza się nowe metody badań to nie zakłóca to badań teologicznych. Zaangażowanie do badań nad teologią narzędzi wypracowanych w filozofii nie jest nowością³⁷ i nie kłóci się z poprawnością metodologiczną badań teologicznych, ponieważ nie powoduje odrzucenia podstawowego wyznacznika teologii, jakim jest nadprzyrodzony punkt wyjścia.

Powyższe analizy mogą przyczynić się do opracowania teorii teologii jako koncepcji o charakterze epistemiczno-metodologicznym (metaprzedmiotowym), uwzględniającej wyniki badań filozoficznych. Nie powinno to być tworzenie nowego systemu, rozumianego jako zespołu aksjomatów wystarczających do wyjaśnienia całego świata, czyli statycznego systemu, lecz powinno to być koherentne ujęcie, wyrażane w szczegółowych analizach, które wtórnie używane byłyby do budowy systemu³⁸. W aspekcie metodologicznym, oznacza to konieczność całościowego ujmowania problematyki o podstawowym znaczeniu dla teologii, jaką są kryteria poznania w teologii oraz założenia badawcze teologii.

Dalszą konsekwencją takiego ujęcia może być przepracowanie teologii w system epistemologiczno-metodologiczny, zorientowany na twórcze wykorzystywanie różnych intuicji rozumienia rzeczywistości Objawienia³⁹. Tak aby unikać dwóch zagrożeń jakie stoją przed teologią: modernizmu i samowystarczalności⁴⁰. Oprócz ogólnego celu tak zorientowana teologia powinna uwzględniać problema-

³⁷ B. Lonergan, *Filozofia i teologia*, Znak 9 (1973), s. 1156-1160.

³⁸ Powinno to być modyfikacja, pozwalająca dopasować rozumienie obecne w teologii, do rozumienia bliskiego zagadnieniom współczesnej kultury. Taki cel rodzi przynajmniej dwa zarzuty.

Zarzut 1: Ujęcie to może być podstawą do dyskusji tylko z małą częścią społeczności.

Odpowiedź: Komunikacja teologów z odbiorcami powinna zakładać stawianie odbiorcom wymagań, tak aby lektura miała pozytywny skutek, a nie była tylko powtórzeniem trywialnych twierdzeń, wyjaśnień i uzasadnień.

Zarzut 2: Abstrakcyjny przekaz jest niezrozumiały dla większości wiernych.

Odpowiedź: Za Bartnikiem (Cz.S. Bartnik, *Metodologia teologii dogmatycznej*, Studia Nauk Teologicznych PAN 2 (2007), s. 167) konieczne jest podkreślenie, że teoretyczne analizy nie mają być treściami, które będą przepowiadane, mają być raczej zapleczem rozwiązań i wyjaśnień używanych w przepowiadaniu.

³⁹ H.U. von Balthasar, *O zadaniach filozofii katolickiej w czasach współczesnych*, Kraków 2003, s. 21, 28, 31. Balthasar wskazuje na dwie sztuki filozofii katolickiej: sztukę otwierania oraz sztukę wyjaśniającej transpozycji, które można zaaplikować do teologii katolickiej. J. Seifert, *Autonomia filozofii a objawienie chrześcijańskie. Konieczne założenia filozoficzne wiary a zagadnienie pluralizmu*, s. 96-97

⁴⁰ H.U. von Balthasar, *O zadaniach filozofii katolickiej w czasach współczesnych*, op. cit., s. 12. Wprawdzie Balthasar odnosi te niebezpieczeństwa do filozofii katolickiej, jednak przyjąć można, że dotyczyć to może także i teologii katolickiej, która współpracuje z filozofią.

tykę teorii poznania i metodologii ogólnej w analizach szczegółowych twierdzeń teologii, co przyczyni się do dyskusji ze współczesną kulturą, w dużym stopniu powiązaną z filozofią.

SUMMARY

The article presents methodological and epistemological interpretation of Tradition – basic category of catholic theology. It is assumed that theology is a system of related truths, and we can think about it as a science. The examined material is the Second Vatican Council constitution *Dei Verbum*. It gives possibility of defining concept of Tradition, and lead to understand why Tradition is so important in method of knowing and method of theology. It is then necessary to answer the question whether catholic theology needs the interpretation in terms of system?